

HELYI FOLYAMATOK, KÖZIGAZGATÁSI FÖLDRAJZ, HATÁRKUTATÁS HAJDÚ ZOLTÁN KÖSZÖNTÉSE 70. SZÜLETÉSNAPIJÁN

KOVÁCS SÁNDOR ZSOLT¹ - RÁCZ SZILÁRD²

A KUTATÓI ÉLETPÁLYA MEGHATÁROZÓ ÁLLOMÁSAI

Hajdú Zoltán 1952. május 4-én született a hegyaljai Végardón, ami napjainkig meghatározó hatással van kutatási érdeklődési körére. Középiskolai tanulmányait a sárospataki Rákóczi Gimnáziumban végezte (1966–1970), ahol a földrajz, illetve a történelem összefüggései iránti érdeklődése megalapozódott (Kovács, 2015; Hajdú, 2017). Az előfelvételiként eltöltött egy év katonai szolgálat után kezdte meg egyetemi tanulmányait a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem földrajz–történelem szakán (1971–1976). Kutatói ambíciói az egyetemi évek alatt értek be, előbb történelemből, majd földrajzból írt jelentős eredményeket felmutató dolgozatot az Országos Tudományos Diákköri Konferencia keretében.

A diploma megszerzése után, 1976–1977-ben a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen egyetemi tanársegéd, mely időszakban megírja „A hegyaljai városi jellegű települések funkcióinak és hierarchikus rendjének vizsgálata, vonzaskörzeteinek elhatárolása” címmel egyetemi doktori értekezését, melyet a Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézete 1977-ben azonos címmel ki is ad (Hajdú, 1977). Mondhatni ezzel, s az 1975-ben megjelent „Az 1697. évi hegyaljai felkelés néhány kérdése” című (Hajdú, 1975) tanulmányával indult el kutatói pályája.

A miskolci évek után 1977–1978-ban Pécssett, mint a Magyar Tudományos Akadémia Központi Hivatalának ösztöndíjasa, majd 1978-tól, mint az MTA Dunántúli Tudományos Intézet (s jogutódainak, jelenleg a KRTK Regionális

¹ Kovács Sándor Zsolt, külső munkatárs, KRTK Regionális Kutatások Intézete, kovacs.sandor@krtk.hu

² RácZ Szilárd, PhD, tudományos munkatárs, osztályvezető, KRTK Regionális Kutatások Intézete, racz.szilard@krtk.hu

Kutatások Intézetének) kutatója dolgozik egészen napjainkig. A Pécsre költözés, az új tudományos közeg, az MTA intézet kutatási profilja a tudományos érdeklődés kiszélesedéséhez, új kutatási irányok kialakulásához vezetett Hajdú Zoltán esetében. Kezdetben kistérségi település-földrajzi és közigazgatási, területszervezési kutatásokat végzett (pl. siklói járás), majd kutatásai kiterjedtek a Dél-Dunántúl megyéire, illetve az akkori egész tervezési gazdasági körzetre, melyek eredményeként született meg kandidátusi disszertációja 1986-ban.

A kandidátusi fokozat megszerzését követően kutatási érdeklődése tovább szélesedett: történeti, politikai, közigazgatási földrajz, a modern magyar társadalomföldrajz kialakulása és fejlődése, a magyar regionális politika története, a területfejlesztés és a településhálózat közötti kapcsolatok kutatása emelhető ki tevékenységéből, megjegyezve, hogy a közvetlen szülőföld, Hegyalja, Észak-Magyarország minden időszakban visszatérő elem a publikációkban, kutatásokban.

Az 1990-es évek végére a magyar közigazgatás területi tagolásának közigazgatás-földrajzi vizsgálatával, a politikai földrajz témakörében született publikációival, oktatási tevékenységével sikerült egyfajta tudományos iskolát teremteni, melynek eredményeképp 2002-ben kapta meg az MTA doktora címet.

A kutatóintézeti munka, az elnyert kutatások további kutatási irányokat határoztak meg a 2000-es évektől, melyek a határtérségek, a határ menti kapcsolatok, az európai határpolitika hozta változások kérdéseire fókuszálnak.

A kutatási tevékenységekhez oktatás is párosult 1978-tól óraadó a Pécsi Tanárképző Főiskolán, majd 1983-tól a JPTE Közgazdaságtudományi Karán. 1992-ben az akkor létrejött Földrajzi Intézet másodállású oktatója, tanszékvezetője (Történeti és Politikai Földrajzi Tanszék), később egy ideig az intézet tudományos igazgatóhelyettese. Az egyetemi oktatás mellett a pécsi Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolában és a Földtudományi Doktori Iskolában is szerepet vállalt, mint oktató és témavezető (Hajdú, 2020). Oktatási tevékenységében 2010-ben újabb elemként jelent meg a PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszéke és az Interdiszciplináris Doktori Iskola, majd 2017-től 2019-ig a gödöllői Szent István Egyetem, ahol az oktatás mellett az Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskolát is vezette. Utánpótlás nevelésének köszönhetően eddig 14 kutató szerzett PhD fokozatot témavezetése mellett.

SZÉLESEDŐ KUTATÁSI TÉR

Hajdú Zoltán kutatói pályája elején az „otthon”, Hegyalja földrajzi és történeti kérdéseivel foglalkozott behatóan. A tématerület nem kopott ki érdeklődési köréből, a hegyaljai vonatkozású kutatási eredményeit Kovács (2015) összegezte.

Az egyéni kutatások tematikája a közigazgatási földrajz felé tereltek elsősorban, melynek fő eredményei a 2 kiadásban is megjelenő Magyarország közigazgatási földrajza (Hajdú, 2001, 2005), a Magyarország történeti államföldrajza: Korszakonként változó államterület, határtörténet és határpolitika monográfiák (Hajdú, 2019) és A területi magyar közigazgatás modernizációs kihívásai és reformkísérletei az 1920 utáni korszakban (Hajdú-Rác, 2020) kötet.

A közigazgatás-földrajz területén Hajdú Zoltán feltárta a kialakulás és fejlődés elméleti és történeti kérdéseit, bemutatta a nemzetközi közigazgatás-földrajz irányzatait, iskoláit. A magyar államtér változásaival összefüggésben elemezte a magyar közigazgatási térfelosztás történeti és térbeli változásainak folyamatát. A XX. századra vonatkozóan részletes kartográfiai és településstatistikai elemzések segítségével mutatta be a magyar közigazgatás területi rendjének átalakulási tendenciáit (Hajdú, 2005). A magyar közigazgatás mind területileg, mind pedig funkcionálisan történetileg folyamatosan változott.

A közigazgatás a politikai berendezkedés egyik legfontosabb eleme volt a modernizáció időszakájában. A közigazgatási területbeosztás a magyar fejlődésben viszonylag konzervatív összetevője volt a politikai és a közigazgatási változási folyamatoknak. A kialakult területi struktúrák egyfajta stabilitással rendelkeznek, de nemcsak önmagukból adódóan, hanem a hozzájuk kapcsolódó, idomuló érdekek miatt is. A legalapvetőbb kérdés, hogy milyen módon és milyen földrajzi keretek között valósuljon meg a hatalom területi megosztása. A közigazgatási területi reformkísérletek és koncepciók a magyar közigazgatás történetének mindig szerves kísérő momentumai voltak. Azonban a kidolgozott reformtervek csak ígérvények voltak a jó közigazgatás megteremtésére, a mindenkor „rosszul működő” közigazgatáshoz képest (Hajdú-Rác, 2020).

A határon belüli, közigazgatási, szervezési kérdések mellett történelmi összevetésben szükséges értékelnünk hazánk pozícióit európai és globális léptékben egyaránt. Határaink változtak az idők során mind elhelyezkedésüket, mind pedig funkcionalitásukat illetően. Az államhatárok tudatos ellenőrzése, védelme a honfoglalástól kezdve folyamatos, a gyeperendszer, a határ(őr)vármegye, Erdély jelentős részben határvédelemhez kapcsolódó története, az ország déli határai mentén életre hívott mélységben tagolt bánási védelmi övezet és végvárvonat, majd a Katonai Határőrvidék története messzire vezető hatásokat generált. A kiegyezés után a belső és külső határok funkcionálisan eltérő tartalmat hordoztak. Az első világháborús vereséggel felbomló történelmi Magyarország ellenséges környezetben, katonailag szinte védhetetlen határok közé, kisantanti ellenséges környezetbe került. Magyarországnak mindenkor volt nagyhatalmi szomszédja (néha több is), de a második világháború alatti német és szovjet szomszédtság csaknem végzetesnek bizonyult. A vesztes második világháború után az ország beilleszkedett a megosztott világ struktúráiba. A kettős vasfüggöny (a „rendes” nyugati és a

szovjet) mind nyugat, mind pedig a Szovjetunió felé sajátos, de funkcionálisan és ellenőrzéstechnikailag bonyolult határvilágokat teremtett. A hidegháború után az átalakuló világban az ország határokra vetettsége sok szempontból megmaradt, ma is sajátosan jelentkezik a NATO, illetve az EU határdimenziói az ország életében. Az új világrend, valamint a napjainkban is folyó átalakulása egyszerre vet fel szövetségi, elsődleges és másodlagos szomszédsági, valamint globális összefüggéseket. A határok funkciója és politikai tartalma nem egyszerűsödik, hanem részben a globális környezeti és migrációs folyamatok miatt egyre érzékenyebbé válik (Hajdú, 2019).

A táj és az állam kapcsolatának feltárása Hajdú Zoltán egyik fő érdeklődési területe, ebbe illeszkedik a Kárpát-medence is, amelyet több évtizede átfogóan kutat (pl. Hardi–Hajdú–Mezei, 2009). A magyar földrajztudomány (kiemelkedő személyiségeinek) története iránti érdeklődése szintén ide kapcsolódik, a geográfusok és az állam viszonyrendszeréhez (pl. Hajdú 1996, 2001).

A hazai folyamatok vizsgálata mellett a Regionális Kutatások Központja (RKK), később KRTK Regionális Kutatások Intézete kollektívájának tagjaként Hajdú Zoltán számos nemzetközi kutatás résztvevője, a vizsgált térségek település- és közigazgatás-földrajzi szakértője, elemzője.

Az egyik ilyen, kiemelt figyelmet kapó térség a Balkán, mely a magyar politikai földrajz visszatérő vizsgálati területe volt, általában a történeti sorsfordulók, országhatár-változások határozták meg a kutatások irányát (Hajdú, 2003). A félsziget regionális, politikai, gazdasági folyamatait, az európaizáció lehetséges kimeneteleit hivatott vizsgálni a Délkelet-Európa: Államhatárok, határokon átnyúló kapcsolatok, térsztruktúrák (Hajdú-Illés-Raffay, 2007) kötet. A balkáni országok államosodási folyamatának későbbi képét mutatta be a Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiban (Horváth-Hajdú, 2010) kötet, mely felhívta a figyelmet a Jugoszlávia széthullása után kialakult új regionális egyenlőtlenségekre, illetve új dimenzióba helyezte azokat. A korábbi régiók államosodása területi változásokhoz vezetett. Az új országokon belüli kisebb térségek között megmutatkozó különbségek szemmel láthatóbbá váltak. Komoly gondok mutatkoztak az állami berendezkedés következtében is. Az új államalakulatok szervezésének kezdeti időszakában a területi szempontok értelemszerűen háttérbe szorultak. A régióból állammá alakulás nem tekinthető a szokványos területszervezés gyakorlatának. E tapasztalatokban híján lévő társadalmi gyakorlat következményei érzékelhetőek az utódállamok fejlődésében, azok eltérő útjaiban.

A balkáni államok esetében az egyes közigazgatási berendezkedések, magyar közösségek történelmi, közigazgatási összefüggései szintén felkeltették Hajdú Zoltán érdeklődését, több az egymást segítő kezdeményezések céljára felfűzött projektek résztvevője is volt kutatásaival.

A déli szomszédság mellett a Magyarország számára példaként állítható államberendezkedések is lényegi eredményeket hozhatnak. Így a svájci államszervezetet, a közigazgatási struktúrát, a közvetlen demokratikus részvételi formákat analizáló elméleti kutatások és gyakorlati tapasztalatok pontos megértése, az ott végbement folyamatok szakszerű megismerése, az adaptálható struktúrák, részelemek hasznosíthatóságának a mérlegelése. Svájcnak a föderalizmus és decentralizáció terén elért eredményei azért is nélkülözhetetlenek, mert hagyományos államstruktúrájának keretei között, a helyi közösségek megőrzése mellett is tanúbizonyoságot tett arról, hogy lehetséges gazdaságilag versenyképesnek lenni, a tudás térbeli terjedését segíteni és innovatív fejlesztéspolitikával a gazdaságot támogatni. Ez feltétlenül példaértékű Magyarország számára, mely szintén sok lokális önkormányzati autonóm szervezettel rendelkezik, működésük azonban jóindulattal sem nevezhető hatékonyak (Hajdú-Kovács, 2011).

KÖSZÖNET ÉS KÖSZÖNTÉS

A jelen írást jegyzők a PTE Regionális Gazdaságtan és Politika Doktori Iskola padjaiban és az MTA Regionális Kutatások Intézetében ismerkedtek meg Hajdú Zoltánnal, munkásságával, meghatározó személyiségével. Mindig ösztönző, szakmai beszélgetéseket kezdeményező és fiatal kutatókat terelgető stílusa páratlan, segítőkészsége egyedi, amiért köszönettel tartozunk a magunk és az intézeti kollektíva nevében. Számunkra ő valódi megtettesítője, egyfajta etalonja a besorolásának: tudományos tanácsadó. Tanulmányunkkal elsősorban a tiszteletünk kifejezése, megbecsülésünk volt a cél, amellett, hogy ezúton is gratuláljunk kollégánk hetvenedik születésnapjához.

Írásunk kereteibe foglalni az impozáns életművet lehetetlen is lenne, elsősorban kulcstémákat kívántunk felvetni az olvasóknak.

IRODALOM

- HAJDÚ Zoltán – ILLÉS Iván – RAFFAY Zoltán (szerk.) (2007): *Délkelet-Európa: Államhatárok, határon átnyúló kapcsolatok, térstruktúrák*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 161 p.
- HAJDÚ Zoltán – KOVÁCS Sándor Zsolt (szerk.) (2011): *Föderalizmus és decentralizáció: Kézikönyv a svájci struktúrákról és a magyar hasznosíthatóságról*. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs, 239 p.
- HAJDÚ Zoltán – NAGY Imre (szerk.) (2013): *Dél-Pannónia*. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs, 552 p.
- HAJDÚ Zoltán – RÁCZ Szilárd (2020): *A területi magyar közigazgatás modernizációs kihívásai és reformkísérletei az 1920 utáni korszakban*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 187 p.

- HAJDÚ Zoltán (1975): Az 1697. évi hegyaljai felkelés néhány kérdése. *Studium* 6, pp. 73-82.
- HAJDÚ Zoltán (1977): *A hegyaljai városi jellegű települések funkcióinak és hierarchikus rendjének vizsgálata, vonzáskörzeteinek elhatárolása*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézet, 107 p.
- HAJDÚ Zoltán (1996): Az "államtáj" és a "tájállam" problematikája a magyar földrajztudományban 1948-ig. *Földrajzi Közlemények*, 120. évf. 2-3. sz. pp. 137-150.
- HAJDÚ Zoltán (2001): *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 334 p.
- HAJDÚ Zoltán (2001): Teleki Pál tájelméleti munkássága. *Földrajzi Közlemények*, 1-2 pp. 51-64.
- HAJDÚ Zoltán (2003): *Az intézményes Balkán-kutatás kialakulásának és fejlődésének problémái Magyarországon 1948-ig, különös tekintettel a földrajzi kutatásokra*. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs. 71 p. (Balkán füzetek, 1.)
- HAJDÚ Zoltán (2005): *Magyarország közigazgatási földrajza: 2. javított kiadás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 332 p.
- HAJDÚ Zoltán (2017): Elsőgenerációs kutató a tudomány forgatagában, 1976-2016. In: HORN János (szerk.) *Életutak: Föld- és műszaki tudományok V. (záró)*. Bányász Kultúráért Alapítvány, Budapest, pp. 109-136.
- HAJDÚ Zoltán (2019): *Magyarország történeti államföldrajza: Korszakokként változó államterület, határtörténet és határpolitika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 304 p.
- HAJDÚ Zoltán (2020): Czirbusz Géza (1853–1920) – Megemlékezés a tudós tanár halálának 100. évfordulójára. *Földrajzi Közlemények*, 144. évf. 4. sz. pp. 431-433.
- HAJDÚ Zoltán (2020): Pécsi felsőoktatási intézményekben földrajzot oktattam. In: SZÓNOKYNE ANCSIN Gabriella; KÓKAI Sándor (szerk.): *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából*. Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet, Nyíregyháza, pp. 125-130.
- HARDI Tamás – HAJDÚ Zoltán – MEZEI István (2009): *Határok és városok a Kárpát-medencében*. MTA Regionális Kutatások Központja, Győr. 374 p.
- HORVÁTH Gyula – HAJDÚ Zoltán (szerk.) (2010): *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országában*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 614 p.
- KOVÁCS Sándor Zsolt (2015): Dr. Hajdú Zoltán, a hegyaljai folyamatok kutatója. In: GÁL, András (szerk.) *Az abaúji és zempléni tájak tudományos feltárói*. Bocskai István Katolikus Gimnázium, Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, Szerencs-Nyíregyháza, pp. 173-180.